

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 316.422(477)

Ю.В. ВІЗНИЦЯ

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Українське суспільство має велику потребу і значний потенціал для модернізації. Дослідження громадської думки показують, з одного боку, прагнення до якісних змін суспільства, а з другого – незадоволеність результатами соціально-економічною політикою, рівнем забезпеченості прав і свобод громадян. Статистичні дані та рейтингові оцінки міжнародних організацій показують погіршення модернізаційного потенціалу українського суспільства в 2010–2013 рр.

Ключові слова: суспільство, реформування, соціально-економічний потенціал, модернізація, конкуренція.

Актуальність теми. Новий етап модернізації, який є нагальним в сучасних умовах, потребує глобальних змін в інтелектуальній, політичній, економічній, соціальній і психологічній сферах та являє собою процес переходу від індустріальної епохи до епохи знань, культури, економіки, інформації та цивілізації. Сучасний світ стрімко входить в якісно новий суспільно-економічний уклад, де економіка трансформується в постіндустріальну, традиційна товарна продукція поступається пріоритетом нематеріальним вартостям та активам, що створюються на основі знань. Глобальний процес концентрації високопродуктивної інтелектуальної активності призводить до її швидкого нагромадження виключно в декількох країнах. Ці країни-лідери вже зараз одержують вирішальні конкурентні переваги, саму можливість управляти майбутнім. І такий поділ – на “золотий мільярд” і на всіх тих, хто до нього не входить, є, мабуть, найдраматичнішим розмежуванням сучасності, навіть у порівнянні з усіма іншими – цивілізаційними, політичними, релігійними, ідеологічними. В Російській Федерації, на думку російських вчених – прибічників ліберально – модернізаційної доктрини, нинішній стан мозків (але не інститутів), усе ще теоретично допускає можливість подолання модернізаційної межі [1]. Якщо з відомою долею умовності та обережності провести паралель з Україною, то можна зазначити, що попри втрати трансформаційного періоду, країна все ще має потужну науково – технологічну базу, володіє значним потенціалом фахівців з наукоємних професій [2].

Такі програмні документи влади, як Послання Президента до Українського народу [3] та Програма економічних реформ на 2010 -2014 рр.[4], що побачили світ невдовзі після приходу В. Януковича до влади на президентських виборах 2010 р., констатували, що в країні створено передумови для реалізації нового курсу на глибокі реформи та системну модернізацію і

презентовано програму відновлення економічного зростання та модернізації економіки країни. Реформи на рівні державних документів визначались як необхідні, а їх принципівий зміст повинна скласти модернізація. Слід зазначити, що ці декларації не зустріли ніякої суттєвої критики ні з боку політичної опозиції, ні з боку громадськості і наукового співтовариства. Ідея модернізації економіки та глибокого всебічного реформування, здавалось, могла б прислугуватись не більш і не менш як в якості “національної ідеї”, пошук якої з різною інтенсивністю триває вже як мінімум третє десятиліття тільки в новітні часи української історії, тим самим ще раз підкреслюючи вагомість та актуальність проблеми.

Мета і завдання роботи. Позаду чотири роки здійснення задекларованої політики всебічних реформ, спрямованих на рух в напрямку модернізації суспільства. Зважаючи на масштабність процесів, мова може вестись стосовно навіть не стільки перших результатів, скільки суспільної рефлексії на реалізацію проголошеного. В цьому контексті *метою* своєї роботи вбачаємо в аналізі проблем модернізаційних процесів в Україні на шляху до досягнення якої спробуємо вирішити через вирішення низки **завдань**, серед яких: 1) огляд стану та особливостей вітчизняних теоретико-методологічних доробок процесів модернізації, деяких характеристик вихідного стану українського суспільства на старті проголошеної модернізації та 2) аналіз проміжних результатів реалізації політики модернізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти теорії модернізації та застосування її методологічного арсеналу плідно розробляли та використовували такі авторитетні українські вчені, як: В. Андрущенко, В. Бабкіна, В. Бебик, Є. Головаха, В. Кремінь, М. Михальченко, В. Пазенок, Ф. Рудич, В. Танчер, М. Шульга та ін. Доробок вітчизняних дослідників виглядає вагомим і перспективним, сам процес наукової дискусії помітно контрастує з тим, що відбувається на Заході та в Росії. На Заході відбулася інституціоналізація різних шкіл наукової думки, в центрі уваги яких дослідження процесів модернізації (теорія екологічної модернізації Дж. Губера, теорія рефлексивної модернізації У. Бека, теорія продовжуваної модернізації У. Запфа, “нова модернізація” Е. Тіраякяна, “множинні сучасності (модерніті)” Ш. Ейзенштадта та теорія вторинної модернізації Х. Чуаньці.

В Російській Федерації основні наукові школи дотримуються принципово різних поглядів на модернізацію країни. Так, представницька дискусія 18.04.2010 р. у м. Дубні “Нова глобальна реальність і стратегія розвитку Росії” ще раз показала світоглядний розрив у підходах “лібералів” і “патріотів” до стратегії модернізації Росії. [5].

Виклад основного матеріалу. З точки зору лібералів головні перешкоди на шляху модернізації лежать в площині кризи влади. Еліти характеризуються як такі, що неспроможні повноцінно керувати державою, економікою. Ринкова економіка відсутня, конкуренція є декларативною, держава – “архаїчний” власник, соціальна політика – неефективна. Прибічники патріотичного підходу ключовою проблемою вважають психологічну

кризу населення, яку спричинили ліберальні реформи 90-х років ХХ ст. Відповідно, мета розвитку – це життєстійкість і безпека країни, усі механізми послуговуються цьому задля збереження ідентичності населення, появи сенсу життя маси та еліти. Ключовим поняттям є моральність як протиположна вищій демократичній цінності (у трактовці авторів – розмитій) ідеї про права й свободи людини.

У вітчизняній науці, при різноманітності підходів, не відчувається антагонізму, продовжується пошук поєднання різних підходів та методик в дослідженні процесу модернізації, можна як спільну рису відзначити несприйняття командно – адміністративних, мобілізаційних методів модернізації.

З точки зору визначення місця українського суспільства в процесі модернізації серед інших країн світу значний інтерес представляє масштабне дослідження групи провідних вчених Китайської академії наук, в ході якого було проаналізовано хід модернізації у 131 країні світу та зроблено висновок, що світ у контексті модернізації має дуже неоднорідний вигляд: за індексом світової модернізації 29 країн, або 22%, до 2006 р. уже вступили в період вторинної модернізації, 90 країн перебувають в періоді первинної модернізації, а 12 країн все ще перебувають на рівні традиційного суспільства. Відповідно до індексу вторинної модернізації, 20 країн (зокрема США, Швеція, Данія, Японія та ін.) були віднесені до групи розвинених країн, 23 країни (зокрема Польща, Італія, Іспанія, Росія, Білорусь та ін.) – потрапили в групу середньо розвинутих країн. Сюди було віднесено і Україну, яка за індексом вторинної модернізації посіла 39 місце, 37 країн, зокрема Китай, віднесено до попередньо розвинутих країн і 49 (зокрема Індію) – до відстаючих [6].

Віднесення України у сфері модернізації до середньо розвинутих країн, свідчить про певні здобутки нашої країни, які значної мірою визначаються її минулим і ставляться під загрозу її сучасними реаліями.

У щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України за 2011 р. підкреслювалось: “Настав час змін. Довести своє право на гідне місце серед розвинених держав світу, утвердити національну конкурентноспроможність, забезпечити стійкий соціально-економічний розвиток і високі стандарти життя громадян – такі питання постають на порядку денному розвитку країни” [7].

Загальновідомо, що успіх будь-яких істотних змін, ініційованих владою, вирішальною мірою залежить від підтримки громадськості. Сьогодні може вестись мова про перші результати курсу на модернізацію. Звичайно, модернізація – процес довготривалий, і в цьому контексті цікавими є оцінки громадською думкою як поточної ситуації, так і майбутніх перспектив. У ході моніторингового опитування населення України, що проводиться Центром “Соціальний моніторинг” та Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка спільно з відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій Інституту економіки та прогнозування НАН України, в червні 2013 року було опитано 2010 респондентів (вибіркова сукупність репрезентативна за основними соціально-демографічним показ-

никами стосовно дорослого населення України) [8]. Зауважимо, що ці дані було отримано влітку 2013р., коли фіксувалось значне зростання суспільної підтримки євроінтеграційних намагань української влади, що пов'язувалось і розглядалось громадською думкою в загальному руслі модернізації суспільства. Окрім того, літо, як правило, період традиційного спаду критичних настроїв населення, та і застосована форма опитування – за місцем проживання – у наших умовах, як правило, понижує градус критичності настроїв людей.

Більше половини опитаних (62%) вважали політичну ситуацію в країні напруженою, 15% – критичною або вибухонебезпечною, чверть зазначили можливість масових виступів, три чверті були незадоволені соціальною і політичною ситуацією, при цьому більше третини – категорично незадоволені. Більше половини населення вважало, що поточна соціально-економічна політика керівництва орієнтована на підтримку великого бізнесу, чверть відзначили орієнтацію на підтримку малозабезпечених верств населення і лише 8% вважали, що держава сприяла формуванню середнього класу в Україні.

Міграційні настрої є одним з показників, що характеризують готовність населення до активної участі у модернізаційних процесах і базуються на вірі та впевненості у можливості успіху і бачені власного місця і перспектив у майбутньому житті. На питання: “Чи плануєте Ви поїхати працювати за межі України в найближчий рік?”. позитивно відповіли 14% молоді віком 18–29 років, у віковій групі 30–39 років – кожний десятий, що є дуже високими показниками. На запитання: “Хотіли б Ви переїхати жити за межі України?”, середній показник серед всіх вікових груп склав понад 19%. А серед молоді віком 18–29 років 34% опитаних хотіли б емігрувати. Безумовно, всі вони поїхати не зможуть, але цей настрій начебто відроджує відчуття системної кризи середини 90-х років минулого століття.

Рух в напрямку модернізації є, беззаперечно, складним і довготривалим процесом. І в цьому контексті для проведення успішної модернізації одним з важливих завдань є збільшення так званої “довжини горизонту” – глибини перспективи, терміну, на який люди планують власне життя. Бажання орієнтуватись на перспективні здобутки, з одного боку, є показником готовності до свідомої, наполегливої, творчої праці, а з другої – оцінкою реальності, можливостей до самореалізації, суспільних умов та здобутків.

Однак, як показують соціологічні дослідження, зокрема опитування “Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні”, для молодих українців характерний саме “короткий погляд” на власні життєві перспективи. Майже дві п'ятих молодих людей (38,9%) планують своє життя не більше, ніж на рік, або зовсім не будують планів на майбутнє, живуть сьогоднішнім днем. Третина молоді (32,3%) планує своє життя лише на 2-3 роки. Лише приблизно чверть молодих людей (23,9%) будують життєві плани більш, ніж на три роки [9].

У сучасному світі процвітання країни вже не може забезпечуватись за рахунок політичних та економічних прав і свобод громадян, розвиток забезпечується саме на базі свободи і права. На відміну від етапів індустрі-

алізації, урбанізації тощо, повноцінні модернізації постіндустріальної епохи в умовах несвободи в принципі не реалізуються. А в сучасному світі головним ресурсом розвитку стають творчі здатності людини, її енергія та ініціатива, реалізація яких передбачає наявність в соціумі такого універсального феномену як свобода.

The Wall Street Journal і The Heritage Foundation з 1995 року вираховують індекс економічної свободи і відповідно до його показнику публікують рейтинг 185 країн світу. На засадах теорії Адама Сміта про добробут націй аналізується стан суспільства за 10-ма показниками: праві власності, свободі від корупції, фіскальній свободі, державних видатках, свободі підприємництва, свободі праці, свободі торгівлі, монетарній свободі, свободі інвестування, фінансовій свободі.

У 2009 р. Україна продемонструвала найкращий показник за всі роки вимірювання, а вже у 2010 р. рейтинг знизився і Україна потрапила з групи “економічно вільних” до розряду країн, в яких “економічні свободи репресуються”. У 2013 р. Україна була на 161 місці з 177 країн – об’єктів дослідження, посідаючи останнє місце серед країн Європи. Для порівняння варто зауважити, що серед сусідів України Білорусь посідала 154 місце, Росія – 133, Молдова – 115 [10]. Дослідники особливо проблемними вважають показники стосовно стану корупції та свободи в галузі праці. На жаль, можна констатувати, що стан економічних свобод як необхідний елемент передумов модернізаційних змін, не тільки не поліпшився, а навпаки, зазнав деградації. І це відбулося на тлі рішучих декларацій влади і навіть спроб змін у опадаткуванні та регуляції підприємництва.

Показовими можуть бути деякі дані стосовно оцінок молоддю стану та перспектив модернізаційних процесів, перш за все через її специфічне місце та роль у процесах оновлення.

Що стосується завдань, які необхідно здійснити для успішного проведення модернізації країни, то, як показало дослідження “Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні”, молоді люди вважають, що першочерговою є проблема викорінення корупції: за це висловилися 37,1% респондентів. Далі йдуть проблеми, що пов’язані зі зміною системи управління; підвищення ефективності її роботи (30,4%) (9). Це підтверджують дані й інших досліджень. Такі оцінки характерні не тільки для молоді, але й для дітей. Так, за даними опитування “Діти про Україну”, проведеного Інститутом Горшеніна в грудні 2012 р., більш ніж половині опитаних дітей (58,7%) не подобається політика і політики України. При цьому, на думку дітей, ситуація з часом погіршується: в аналогічному дослідженні 2007 р. таку ж відповідь дали 47,8% опитаних. Більше половини (53,7) висловили думку, що політикам слід більше думати про людей, а не про особисті інтереси (у дослідженні 2007р. – 35,9%) [11].

Висновки. У якості висновків можемо констатувати, що є достатньо вагомі аргументи на користь того, що за період 2010-2013, ще до різкої зміни політики євроінтеграції та гострої політичної кризи, що настала за

цим, задекларований українським істеблiшментом курс на модернізацію не дав очікуваних результатів. За чотири роки український соціум опинився ще на більшій відстані від заявленої владою мети, ніж на старті. Як здається, мала місце переоцінка можливостей при недооцінці труднощів процесу. Та головною перешкодою була невідповідність ціннісних настанов бізнес-еліти та політичного керівництва держави до масштабу та якості змін, курс на які декларувався.

Список використаної літератури

1. Россия XXI века: образ желательного завтра. – М. : Эко-Информ, 2010 – С. 12.
2. Семиноженко В. Україна-2015: не втратити своє майбутнє / В. Семиноженко // День. – 2008. – 24 січня.
3. Послання Президента України В. Януковича до Українського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//www.president.gov.ua/news/13707/html](http://www.president.gov.ua/news/13707/html).
4. “Заможне суспільство, конкурентноспроможна економіка, ефективна держава” : програма економічних реформ на 2010–2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2020/69596/>.
5. В Дубне прошла дискуссия о будущем России [Электронный ресурс] // Медиа-портал КМ.RU.НОВОСТИ. – Режим доступа: <http://news.km.ru>.
6. Обзорный доклад о модернизации в мире и Китае (2001–2010 гг.) – М. : Весь Мир, 2011. – С. 51–57.
7. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – С. 7.
8. Балакірева О.М. Суспільні настрої: літо 2013 р. / О.М. Балакірева // Український соціум – 2013. – № 3 (46).
9. Єрмолаєв А. Культурні практики і культурна політика. Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні / А. Єрмолаєв та ін. – К. : Софія, 2012. – С. 36.
10. Подавленая: в рейтинге экономических свобод Украина оказалась в самом конце списка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: korrespondent.net/business/economics/1474382.
11. Діти про Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://institute.gorshenin.ua/news/987>.

Статья поступила в редакцию 06.02.2014.

Визныца Ю.В. Проблемы реализации программы модернизации в Украине

Украинское общество имеет большую потребность и значительный потенциал для модернизации. Исследования общественного мнения показывают, с одной стороны, стремление к качественным изменениям общества, а с другой – недовольство результатами социально-экономической политики, уровнем обеспеченности прав и свобод граждан. Статистические данные и рейтинговые оценки международных организаций показывают ухудшение модернизационного потенциала украинского общества в 2010–2013 гг.

Ключевые слова: общество, реформирование, социально-экономический потенциал, модернизация.

Viznitca Y. Problems of realization of the program of modernisation are in Ukraine

Ukrainian society needs and has considerable potential for modernization. Research of a public opinion shows aspiration to the quality changes of the society and dissatisfaction by the results of the social – economic policy and level of the citizens rights. Statistical dates and ratings of the international organizations shows aggravation of the modernization potential of the Ukrainian society in 2010 -2013.

Key words: society, reformation, socio-economic potential, modernisation.